

Helene Blomqvist

Är Gud värmlänning?

*Om hemlängtan och gudslängtan
i Sven Delblancs Samuelsvit.*

"DENNA STÄNDIGA LÄNGTAN ..."

"När jag om aftonen lade mig att sofva, föreföll mig så starkt, att någon kallade på mig, en späd röst, som ropade 'Pappa!' Denna ständiga längtan ..."

(Maria ensam, s. 329, Samuels bok, s. 7)

Sven Delblancs Samuelsvit avslutas med detta kursiverade citat från svitens allra första sida.¹ *Längtan* är således ett centralt motiv i sviten. Samuel, som arbetar som predikobiträde på Gotland, längtar efter sin familj i Värmland och Cecilia längtar efter sin man; äldste sonen Abel längtar hett efter att få förenas med sin Proserpina – Olssons Elisa; Samuels dotter Elin, som i vuxen ålder måste ut och tjäna piga, längtar efter att få känna sina barn i sin famn; mellanflickan Maria längtar intensivt efter sin döda pappa; hennes son Axel längtar efter att få uppleva friden i mystikens "land som är avlägset land"; lillasyster Becka längtar så innerligt där vid kammarorgeln efter att få träda i helig förbindelse med Gud – för det mesta förgäves; och lillebror Benjamin, "förnuftets särpling" i familjen, längtar och strävar efter att ta sig ur fattigdomen och förnedringen.

HEMLÄNGTAN

En av de viktigaste varianterna av längtansmotivet är *hemlängtan*. Ett stråk av hemlängtan går igenom hela sviten och berör flera av dess karaktärer, men alldeles särskilt Samuels dotter Maria, som är huvudperson i de tre senare delarna. Från det att hon lämnar Värmland när hon gifter sig, präglas hela hennes liv av längtan – inte minst hemlängtan. Och hemma, det är Värmland och Väse: ”Här och bara här finns paradiset, i Sverige, Marias fosterland, vars varma, bultande hjärta är Värmland och Väse.” (*Maria ensam*, s. 7) Så här lyriskt skildras den unga Marias glädje åt sin värmländska hembygd:

I en solbjälke under stammarna svärmar rusiga fjärilar i gyllene virvelflykt, det är en frisk junidag i Värmland, i Sveriges gröna hjärta. Maria är hemma i Väse, i sin barndoms gröna provins [...]. Här är hon hemma, här i Värmland, där himlen välvs hög av lärksång och svalors flykt och skogen djupnar av gökarnas klara rop [...]. Den barriga stigen ringlar ut ur skogen och mynnar i en ödmjuk väg med maskrosblommande ås mellan djupa, vattenglimmande hjulspår, en väg som är orörd sen Värmlands urtid. [---] Vid en avlägsen tjärn i skogen sitter folksagan ännu och flåtar sitt hår inför vattuspegeln, i Marias drömmar står kavaljererna på Ekeby fram för att ge henne vårens första konvalj. Trastarna silversorlar i snåren, göken ropar långt borta sitt klara löfte om det land som är avlägset land. Så blir det stilla på nytt och junidag vilar. Det är så stilla i Väse härad i dag, att man förnimmer Värmlands milda andedräkt mot sin kind, och hör Sveriges friska hjärta slå. Men Värmland är Sveriges hjärta.

(*Samuels döttrar*, s. 16–17)

För Maria finns själva paradiset i Värmland, och bara där, men från det att hon gifter sig blir hon en fördriven och hela hennes liv en exil: först i Hedeby, så i Kanada, så i Hedeby igen och sist i Tälje. Från fjärran ser hon Värmland som ett Kanaans land och Väse som ett Gosen² (t.ex. *Samuels döttrar*, s. 124–125). Sviten tredje del heter just *Kanaans land* men här är det Kanada som avses. Marias make Fredrik står inte

ut i Sverige, utan längtar till ett friare liv i Nya Världen. Kanada ska bli familjens förlovade Kanaan, ett land som flyter av mjölk och honung. För Maria blir det dock inte så. Trots att de stannar i landet i tio år förmår hon aldrig göra sig hemmastadd. Till skillnad från maken och barnen kan hon inte rota sig i det nya landet. Hon skäms för detta men så är det. En intensiv och plågsam hemlängtan går som en röd tråd genom hela *Kanaans land*: ”Att en gång återse det vilda körsbärsträdet i Väse var hennes hopp om dagen och dröm om natten.” (*Kanaans land*, s. 10)

På Mr Lees kafé finner Maria ibland en tillflyktsort. Där går hennes blickar ofta till en vacker, blå ingefärskruka, som får bli en sinnebild för hennes minnen av hemlandet:

Nu sökte sig hennes blickar till den blå ingefärskrukan på hyllan, men denna gång kunde hon inte känna frid, bara självömkan och sorg. I detta nya land var hon dömd att leva och dö, det visste hon nu. Minnet av hembygden skulle bevaras i hennes hjärta, lika förstenat och orörigt som bilden av vita körsbärsblom under glasyren på krukans porslin. När hennes hjärta brast en gång, som krukans där var dömd att brista, då skulle det minnet för evigt vara borta. Inte den levande och doftande blommans närvaro, bara en blek avbild, ett stelnat minne – och sedan skärvor och dött stoft.

(*Kanaans land*, s. 167)

Synvinkeln är i hela *Kanaans land* Marias. Som läsare möter vi Marias sorg och hemlängtan inifrån och tenderar förstås att identifiera oss med henne. Även om hon själv känner skam över att inte förmå uppskatta sitt nya hemland, skambeläggs hennes hemlängtan ingenstans i texten. Tvärtom betonas på flera ställen i sviten människans behov av en plats där hon kan känna trygghet och hemhörighet. Så till exempel i *Samuels döttrar*: ”till världens klokhet måste vår känsla vädja: bespotta och förakta inte människors längtan efter en helig ort, helga och vörda vår hunger efter ett hem och ett fäste för vår kärlek!” (*Samuels döttrar*, s. 28)

Vi behöver en plats där vi hör hemma och där vi kan känna igen oss. Vi behöver vila våra ögon och våra öron i det vanda. Det är som om själva våra sinnen längtar hem när vi är borta en längre tid. Ett främmande kulturellt rum kräver att vi ritar om våra kognitiva kartor; den främmande kulturen och miljön kräver hela tiden ett ställningstagande av oss, medan det egna och vanda bottnar i en rymlig klangbotten av minnen och gjorda erfarenheter. Jag minns ännu känslan som drabbade mig när jag återkom hem efter att en tid ha bott i USA, hur det kändes som om alla spända nerver äntligen slappnade av, eftersom mina sinnen nu inte längre hela tiden behövde konfronteras med en främmande – och visserligen spännande och givande på sitt sätt, men främmande – kultur. Inga fler bungalows med superlätta näddörrar, ingen Root Beer, inga människor som åt med gaffeln i höger hand, inga vägskyltar på engelska. Men svensk arkitektur, svenska matvaror, svenska röster ur radioapparaten!

GUDSLÄNGTAN

En annan betydelsefull variant av längtansmotivet i Samuelsviten är gudslängtan. Som jag visat i min avhandling är sekulariseringstematiken den mest centrala i romanserien.³ I takt med att samhället sekulariseras och gudstron upphör att vara en självklarhet, upplever svitens karaktärer en allt större saknad efter en fadersfigur, som blir allt mer fjärran. Sin gudslängtan blir ingen av dem kvitt: ”Gud har jag förlorat, ett hålrum är han i mitt bröst, en tomhet, en evigt sugande frånavaro.” (*Maria ensam*, s. 200) Rebecka, lillasyster som är känslig över allt förnuft och som går sönder i själen efter en våldtäkt, sitter med en tom kryddbuk i händerna. I burken finns en ytterligt svag doft av kryddnejlikor, en doft av längesedan förgångna jular, en doft som alltför snabbt förflyktigas. Och Rebecka säger:

Ja, så är det. Världen är tom och vi är alla övergivna. Ännu dröjer en doft av Gud i denna tomhet som är vår värld. Men borta är han ändå, det visste

pappa och det visste Abel, dom var så mycket klokare än vi. Det var därför de inte ville stanna här i vår tomma värld.

(*Samuels döttrar*, s. 214)

Karaktärernas gudslängtan framställs som ett behov och som ett häftigt begär:

Begäret efter Guds nåd var ett gift i hennes blod, ännu hade hon inte vant sig av med detta beroende, ännu törstade hon efter nåden som en hemfallen drinkare.

(*Kanaans land*, s. 289)

Det underliga med mig är att jag inte kan uthärda förlusten av min gud och min tro. Jag är som en drinkare berövad sitt söta gift. Och det är när begäret rasar i mig, begäret efter en gud, som jag svalkar mig med sömnens och nattens vita snö.

(*Maria ensam*, s. 287)

Maria utvecklar ett beroende av sömntabletter, ett beroende som till sist ändrar hennes liv. Detta beroende har alltså sin grund i hennes gudslängtan; så tolkar hon det själv.

Också de som stolt vänt sig ifrån Gud och frivilligt anammat en ny tids livssyn längtar tillbaka till tron när livet blir dem för svårt. Elin ropar till Gud när sonen, som enrollerat sig som frivillig, försvinner i det spanska inbördeskrigets virrvarr, men hon blir hedning på nytt när han återvänder hem (*Maria ensam*, s. 124). Benjamin upptäcker först när han förlorar sin mor hur han saknar sin förlorade gudstro: ”Och Benjamin grät och grät som ett barn.” (*Maria ensam*, s. 314) Marias väninna Signe, den stolta socialisten, söker sig till prästdottern Maria, när cancern svårt plågar hennes döende kropp; hon hoppas att Maria ska hjälpa henne att återfinna tron. Inför döden längtar hon ”hem till barndomens gud” (*Maria ensam*, s. 278).

Mamma Cecilia tillhör de få som hela livet stenhårt håller fast vid gudstron. Men hon längtar ändå, efter att få uppleva en djupare kontakt

med Gud och ett förnyat möte med Frälsaren. Varje morgon innan någon annan vaknat smyger hon sig ut i trädgården – alltid utan sina glasögon – och spänner all sin kraft, i förhoppningen att Jesus ska uppenbara sig för henne vid syrenbusken, som han gjorde efter att hon förlorat sonen Abel. ”Men Jesus är skygg som göken [...]” (*Samuels döttrar*, s. 161–162)

Gudslängtan finns alltså såväl hos de troende som de icke-troende bland svitens karaktärer. Och allra starkast finns den hos Maria. På så vis står hon fram som en personifikation av sekulariseringsprocessen och som en symbol för den mot sin vilja sekulariserade människan.⁴ Hon går i skogen och ropar efter Gud, som om han vore en bortsprungen ko:

Ensam i skogen hör hon den förkastade guden tala, hör honom klaga som en skogsduva, hoa som en uv ur tidens brunn, råma som en bortsprungen ko. Kan han verkligen vara död och borta, denne gud, när han talar till henne så tydligt i skogen? När han talar så klart med det onda samvetets röst?

Ensam i skogen är hon värnlös för frågorna: hur ska jag kunna leva utan Gud och utan den hjälp han kan skänka? Är det inte hans frånvaro i mitt liv, detta ekande tomrum, som inger mig oro om dagen och sömnlöshet om natten, som har berövat mig glädjen att återkomma till paradiset?

(*Maria ensam*, s. 54)

HEMLÄNGTAN OCH GUDSLÄNGTAN: – ÄR GUD VÄRMLÄNNING?

Maria konstaterar att hennes gud inte kunde följa med henne till Kanada, utan att där en för henne främmande och obegriplig gudomlighet regerar:

Namn efter främmande namn, allt fler indianska, medan de färdades allt djupare in i detta ändlösa land. Där du är vill ock jag vara, i ett främmande land under en främmande sol. Kanske också en grym och främmande

gud? En enögd jätte som spejar över horisonten där borta, spejar för att söka sitt offer.

(*Samuels döttrar*, s. 327)

I själva verket misstänker Maria nog innerst inne att Gud är svensk (*Kanaans land*, s. 358). Ja, faktiskt verkar det som om Gud till och med skulle kunna vara värmlänning! Det är ju bara i barndomens kära bygd som Maria möter honom. Möjligen kan hon i sörmländska Hedeby höra hans röst ända från värmländska Väse, klinga ”som ett fjärran gökrop ur en oändlig skog” (*Samuels döttrar*, s. 122). Det visar sig att Maria nog – åtminstone delvis – blandat samman sin hemlängtan med längtan tillbaka till barndomens och barnatrons trygghet, den som får ett sådant fantastiskt uttryck i *Samuels bok*:

Var det då bara fattigdom och sorg i din barndom, Maria?

Nej, min son, där fanns också den trygghet och förtröstan, som länge sedan lämnat vårt land. Dåraktiga, snikna och grymma var människor då som nu, men de kunde ännu bevakas av detta bibelspråk, som vi alla ägde gemensamt. Besjälad var världen omkring oss, Gud andades i vinden, och älvar och sjöar och skogar och lundar vimlade av oknytt och skrömt, men den rätt kan läsa sitt Fader Vår räds varken Fan eller trollen. O, sällsamma trygghet i en otrygg värld!

Och hur hade vi kunnat överleva denna barndomstid, om inte vår gudstro givit förtröstan?

Då vill jag berätta om din barndom, Maria, om hur du som liten förtroendefull kunde överlämna dig åt en otrygg värld.

[---]

Oklara var hennes begrepp om tid och rum. Långt, långt bort i nordost bodde mormor Sara, vid slutet av en ändlös väg, som slingrade sig över slätter, genom skogar, förbi stora sjöar, som alla speglade Guds härlighet i sin djupblå blick. Målet är långt borta, världen är stor, men allting är ändå här och hemma, och Gud är med mig intill världens ände.

(*Samuels bok*, s. 195, 198)

Det Maria längtar åter till är alltså en sammansatt trygghetskänsla där, som synes, den värmländska hembygden och gudsnärvaron på många sätt är ett. Så flätas för Maria hemlängtan och gudslängtan för det mesta ihop intill sammanblandning: ”Så bleknar bilden av min gud, som om också han hörde hemma i barndomens värld och inte kunde följa mig hit till Kanaans land. Så längtar jag hem till min gud, som jag längtar efter mitt fosterland och mina kära.” (*Kanaans land*, s. 231) Gud blir på många sätt ’platsens Gud’ och denna värmländska plats är egentligen också ett tillstånd – barndomens tillits- och oskuldstillstånd där ännu allt är möjligt och inga vägar stängda.

KAN MAN KOMMA HEM?

Maria sparar i hemlighet pengar och tack vare att hon dessutom får ett litet arv kan hon slutligen ta familjen med sig och resa hem igen från Kanada, till det Sverige hon så innerligt längtat till. ”Paradiset” heter följdriktigt första delen i svitens avslutande bok, *Maria ensam*, och så här inleds den: ”Sålunda hade det förunnats Maria, att återvända till trygghetens hemvist: efter sin långa provotid i främmande land hade hon återbördats till paradiset på jorden.” (*Maria ensam*, s. 7) Hemkomsten blir dock en stor besvikelse. Maria kommer hem och ändå inte. Hon upplever alls inte den trygghet och frid som hon hoppades på. Hon sitter och plockar sorgset i sina packlårars porslinsskärvor, försöker minnas, försöker hitta tillbaks, men tänker att det är skärvorna av sitt liv hon plockar med:

Och trälären står där den står.

Hon lyfter locket och ser på innehållet. Ja, det är bara lumpor och skärvor hon ser. Allt brukbart har hon redan plockat ut till hushållet, vad som återstår är värdelöst avskräde, däri har mannen rätt. Ändå kan hon inte förmå sig att skiljas från detta.

Det är skärvor av porslin hon ärvt av släkten i Väse, porslin som illa hanterats under två resor över Atlanten och under tio års hårt arbete och liv i

Manitoba. Det är hennes förödda arvegods, det är rester av hennes barndom och ungdom som här ligger i spillror.

[---]

Ja, detta är en hemlig last, ett gift i hennes blod, en längtan som driver henne att åter och åter smyga in hit i salen och rota bland lumpor och skärvor, de fattiga rester som återstår av en ungdom.

Här är en porslinskärva med en stympad bild av en tårpil, den vill väcka ett minne, hon minns inte vilket, kanske av ett bröllop, en födelsedag, en begravning i Brattfors eller Väse, i ungdomens land. Till det landet finns ingen återvändo.

(*Maria ensam*, s. 25, 26)

Det visar sig alltså att den hemlängtan Maria närde var någonting mer än en längtan till det land och den plats varifrån hon härstammade. Hon fick komma hem, men inte till barndomens trygghet och oskuld och inte heller till sin barnatro: ”Så skulle jag inte återkomma till trygghetens land, så blev jag inte återbördad till paradiset, det hoppet gäckades för mig som så mycket annat: till oskuld finns ingen återvändo, ej heller till barndomens tro.” (*Maria ensam*, s. 97, se även s. 22) Maria fick komma hem, men känner trots det att någonting fortfarande saknas – eller är det Någon som saknas? ”Någon som gått sin väg och lämnat ett tomrum.” (*Samuels döttrar*, s. 282) Maria saknar gudstron och mest av allt saknar hon nog (guds)gemenskapen. Svitens sista del bär alltså titeln *Maria ensam*, och tecknar den oerhört smärtsamma bilden av en kvinna som misshandlas av sin make, som måste försöka finnas till för sina barn, som blir förälskad och sviken och vars tillvaro präglas av en fasaväckande ensamhet:

Mörknande, kalla oktober, och över plöjda fält och gula lundar flyger skriande kajor och kråkor och talar om död och förgängelse, det är höst över Hedeby, härjad är denna bygd, som inget paradis var, och Maria är ensam nu som aldrig förr i sitt liv.

(*Maria ensam*, s. 113)

ETT TOMT HEM ÄR INGET HEM

Den plats Maria längtar efter är alltså egentligen inte Värmland, utan barndomens 'plats' och den 'platsens Gud' som hon saknar är kanske i själva verket familjegemenskapen. Både Marias hemlängtan och Marias gudslängtan bottnar alltså i hennes djupa ensamhet, och är uttryck för en längtan åter till barndomens närhet och tillit. Visst behöver vi rötter. Visst behöver vi en plats vi kan kalla hemma. Men ett hem är väl inte riktigt ett hem om det inte finns någon där? Vi behöver ett rum, men det räcker inte. Kanske är det inte platsen som är det viktigaste när allt kommer omkring utan relationerna, kontakten, gemenskapen. Kanske var Gud inte värmlänning utan kanske att Gud istället bodde i kontaktytorna, varje gång människor nådde fram till varandra i äkta, levande beröring. Kanske att Gud fanns i blicken hos den som såg på mig med respekt. Kanske att Gud fanns där varje gång vi delade "medmänsklighetens enkla nattvard" (*Samuels bok*, s. 201) med varandra.⁵ Paradiset, Edens lustgård är kanske inte framför allt en vacker – värmländsk – plats, utan ett tillstånd, ett tillstånd av verklig, naken, nära kontakt.

Maria inser detta mer och mer och till sist, när hennes liv går mot sitt självvalda slut, är det bara en längtan som finns kvar – den som låg under alla de andra – längtan efter en Vän. Johan Olof Wallins psalm är ett genomgående ledmotiv i sviten. Samuel citerar den och Abel citerar den. Den blir även Rebeckas favoritpsalm, och bland de förvirrade anteckningar som barnen finner efter Marias självmord är det en sak som upprepas: att denna psalm skall sjungas på hennes begravning:

Var är den Vän, som överallt jag söker?
När dagen gryr, min längtan blott sig öker;
När dagen flyr, jag än ej honom finner.
Fast hjärtat brinner.
(*Maria ensam*, s. 323)

Det är Marias ensamhet som driver henne i döden, men kanske att slutet kan läsas som någon slags tröst i denna tröstlösa bok:

Portarna stod vidöppna nu. Men innan mörkret sänktes för sista gången, hände det underbara: Samuel vände ansiktet mot sin dotter, nu kunde hon se honom in i ögonen, och hon kände en stor glädje, och hon steg upp ur sängen och gick mot sin far, och han sträckte händerna mot sin dotter Maria, och hon såg honom in i ögonen och ropade som ett barn ...

(Maria ensam, s. 328)

För den som inte fick mycket glädje och gemenskap i livet måste det finnas en glädjens gemenskap i döden, tycks Sven Delblanc vilja säga med detta slut. Hela Samuelseviten kan då läsas som en lovsång till den enkla, anspråkslösa, mänskliga beröringen och som en uppmaning att välja att satsa på relationerna, kontakten, kommunikationen, närheten, vänskapen, kärleken. Och därmed ska jag be att få avsluta denna lilla betraktelse med mitt favoritcitrat ur Samuelseviten:

Ty kärleken är det fjun av Guds vinge, som i vågskålen uppväger allt livets bly.

(Samuels döttrar, s. 22)